

Espinal, M. Teresa (2004): *Diccionari de sinònims de frases fetes*. Barcelona, Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, Publicacions de la Universitat de València i Publicacions de l'Abadia de Montserrat. CD-ROM incorporat.

La col·laboració entre tres de les editorials que més han fet per divulgar els treballs, les tesis i els estudis dels investigadors i acadèmics en llengua catalana, i el treball d'una lingüista i professora universitària de prestigi reconegut han donat com a resultat aquesta obra, que és el fruit de més de vint anys de feina i de les aportacions d'un grup d'estimuladors intel·lectuals, col·laboradors i assessors lingüístics i informàtics.

El diccionari, tal com s'indica en el títol, és un diccionari de sinònims; però d'uns sinònims no inventariats fins ara, els de les frases fetes. Potser hauríem de començar dient que el concepte de "frase feta" que Espinal adopta és ampli, abraça totes les expressions supralèxiques —formades per més d'una paraula— que constitueixen una forma lingüística estereotipada del català. Per tant, hi entren grups de mots amb un procés de lexicalització molt alt, com ara *de set soles* o *aixecar la llebre*, i d'altres amb una lexicalització incipient, com ara *bústia de veu* o *fotre canya*. I s'hi inventarien des de mots compostos com ara *xim-xim*, o sintagmes com *mare de lloguer*, fins a locucions com *a les palpentès*, col·locacions o ocurrències com *bon rotllo*, o oracions com *estar tocat de l'ala*. En total s'hi classifiquen 15.500 expressions lexicalitzades en 18.850 fitxes. Hi ha hagut d'haver, doncs, un criteri fins a un cert punt subjectiu a l'hora de decidir quina expressió mereix la consideració d'estable i, per tant, ser-hi inclosa. Per exemple, s'han exclòs els refranys en general però se n'han respectat alguns que tenen una relació directa amb alguna expressió lexicalitzada, com ara *O tots moros o tots cristians*.

En tenir l'estructura d'un diccionari de sinònims, el DSFF permet de trobar juntes les formes amb significats equivalents, a sota del concepte que els és comú. Per exemple DIVERTIR-SE inclou *anar a córrer-la*, *anar de farra*, *anar de marxa*, *anar de parranda*, *anar de ronda*, *anar de tronc*, *xalar-se-la* i *passar-se-la bé*; a més d'expressions que s'hi relacionen, com *divertir-se com un gos* o *fer el fadrinatge*. Això permet la

localització de les variants que poden anar en un mateix context perquè tenen un significat gairebé igual.

El DSFF, doncs, a més de ser un diccionari de sinònims també és un diccionari conceptual, en què les entrades s'han agrupat a sota de conceptes que tenen a veure amb activitats (per ex. *abundar*), processos (per ex. *abundantment*) i estats (per ex. *abundant*). Així, el concepte DESAPROVAR inclou *arrufar el nas*, *arrufar les celles*, *tocar l'ase* i *trobar taps*, totes expressions sinònimes de la mateixa activitat. Ultra les relacions de sinonímia, també s'hi indiquen les d'homonímia (per exemple, entre *explotar algú*, que es materialitza en l'expressió *treure-li la cera de l'orella*, i *explotar alguna cosa*, que ho fa en *fer llufa*), polisèmia (per exemple, de *cobrir-se de glòria*, que tant pot voler dir *triumfar* com *fracassar*), i antonímia (per exemple entre *viu com una centella* i *d'efectes retardats*). També s'hi poden localitzar alguns hiperònims, del tipus *parlar*, que tot sol conté 68 expressions.

La informació de les fitxes incloses dins de cada concepte és molt completa. Dóna dades gramaticals i lingüístiques de cada expressió lexicalitzada, dins i a continuació de la seva entrada en negreta. Concretament, sobre:

A) Els arguments que l'acompanyen, indicats entre parèntesis en el mateix lema, per exemple *donar una salut d'aigua (a algú)*, que marca la presència necessària de l'objecte indirecte.

B) La categoria gramatical d'acord amb els elements constituents que té, no de la funció sintàctica habitual de l'expressió. Així, *a cop calent* va seguida de SP, que indica que la locució és un sintagma preposicional, i no pas de SAdv, funció que té habitualment, com en *Va rebre una forta pedregada, però a cop calent no va sentir-se de la ferida*.

C) La definició o les definicions que n'expliquen el significat. En l'expressió *a cop calent* seria "acabant de rebre un cop o una ferida".

D) Les fonts d'on s'ha extret l'expressió, sobretot el *Diccionari de la Llengua Catalana* i el *Diccionari Castellà-Català* de l'Enciclopèdia Catalana (EC), el *Diccionari de la Llengua Catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), el *Diccionari de Sinònims* de Franquesa (F) i el *Diccionari de Locucions i Frases Fetes* de Raspall i Martí (R-M).

E) L'exemple o els exemples, en cursiva, per a facilitar-ne la contextualització, i també amb la font si no són de l'equip de redacció.

F) Els sinònims, en negreta després d'una fletxa.

G) Altres mots amb relacions lèxiques amb els descrits (antonims, inversions, i per extensió) després d'un triangle.

H) Les variants dialectals geogràfiques, diferents del català central, si escau, després d'un cercle. Com *estar amb sos cabells drets* dins d'*estar amb els cabells de punta*.

I) El marcatge dialectal, si escau, entre parèntesis. En el cas anterior s'indica (Mall., Men.) i la font d'on s'ha obtingut aquesta dada.

J) Les notes d'ús, si escau. Per exemple, sobre el temps verbal, la persona gramatical, el tipus de verb i els quantificadors, pronoms, adjectius possessius o adjectius numerals amb què se sol construir. Per exemple, a *ésser flors i violes* s'hi recorda que també es pot usar amb el verb *semblar*.

K) La informació morfològica, si és interessant. Com ara, si és un mot compost o reduplicatiu.

L) La naturalesa no normativa, segons el diccionari de l'IEC, d'algun dels mots que la formen, si escau.

M) La informació etimològica, posat que es tracti de llatinismes, anglicismes o arabismes.

És fàcil deduir, doncs, que amb tanta informació les expressions, fins i tot les més inusuals, esdevenen molt clares. Així, si ens topem amb *estar al Jesús* i no sabem com interpretar-la o aplicar-la, podem veure en la seva fitxa que vol dir “estar a les beceroles, al principi d'una cosa que s'ha d'aprendre”, i que un context possible en què pot aparèixer és “referent a aquesta qüestió estic al Jesús; no en sé ni una paraula”. La frase feta se'ns fa, doncs, completament comprensible i utilitzable.

El fet que les expressions estiguin incloses dins de conceptes ordenats alfabèticament pot fer pensar que no és gens fàcil trobar-ne la fitxa corresponent; però no és així gràcies a una segona part del diccionari que és documental. En la primera part, els conceptes condicionen l'ordenació; però en la segona se'ns ofereixen les 15.500 expressions, ordenades alfabèticament.

Si les propietats que els especialistes, com I. González Rey (*La phraséologie du français*, Toulouse, 2002, Presses Universitaires du Mirail), atribueixen a les expressions fraseològiques solen ser: la supralexicalitat (presència de més d'un mot), l'alta freqüència de coaparició dels formants, la fixesa (exigència d'una estructura invariable), la institucionalització (ser acceptades i adoptades per una comunitat), la connotació (generació d'inferències gràcies a figures d'estil com la metàfora o la sinècdoque), l'opacitat (del significat primer dels mots que la formen) i la modelització (que siguin model de construccions noves), és fàcil deduir que limitar l'abast del concepte i la seva aplicació no haurà estat una empresa fàcil. En aquest sentit el DSFF adopta un criteri ampli i ajunta dins del terme “frase feta” allò que altres diccionaris, com el Martí-

Raspall per exemple, s'havien preocupat molt de diferenciar: a) "locució" (*amb el cor a la mà*) i b) "frase feta" (*ensenyar-li la pota (a algú)*). Però no s'atura aquí, sinó que també té en compte allò que encara no estava sistematitzat en la llengua catalana: les col·locacions o ocurrències (*dona de la vida, marea negra, via fèrria...*). De vegades, fins i tot s'hi troben expressions col·loquials com (*caigui qui caigui, que vagi bé, ves per on, xoca-la...*) que correspondrien a allò que Òscar Bladas anomena en la seva tesi doctoral (*Les rutines de parla en el català col·loquial*, Universitat de Barcelona) *rutines conversacionals*, i que també diferencia clarament de les altres formes.

Aquesta amalgama resultarà pràctica per a l'usuari del DSFF, que no atindrà a classificacions teòriques sinó al caràcter supralèxic de l'expressió que cerca, que s'adreçarà a aquest diccionari i no pas a un de sinònims tradicional perquè pensarà que necessita una solució o equivalència amb més d'un mot. Trobar *encara que* dins del concepte ENCARA o *per sort* dins d'AFORTUNADAMENT no sembla una cosa gaire útil però té l'interès de poder localitzar còmodament, a continuació, quines altres formes apareixen dins del mateix concepte com a sinònimes seves i de tenir, per tant, més locucions a l'abast per situar en el mateix context. A més, la possibilitat de recórrer al CD per fer cerques a partir d'expressions, conceptes o mots clau, fa que el diccionari guanyi en aplicabilitat.

En la introducció queda ben clar que el DSFF treballa amb materials recollits per altres obres lexicogràfiques i no pas amb corpus actuals de la llengua escrita i la llengua oral. És veritat, però, que s'ha fet un esforç per actualitzar el repertori a partir de l'afegiment d'un 8,2% de fitxes que contenen informació pròpia de l'equip de redacció. Fitxes com ara les de: *tirar-se a sobre (d'algú), viure als llimbs, anar sobrat (d'alguna cosa), a mansalva, trencar el motlle, al més aviat possible, estar torrat (algú), mal tanto, germà polític, deixar (algú o alguna cosa) per inútil, al punt, fer una ullada a, fer país, ple a rebentar, ésser de poble, fer el capullo, buidar el pap...* —que provenen sobretot de la llengua oral. Potser això fa que, si ens acostem a textos escrits actuals, per exemple periodístics, ens trobem amb un seguit d'expressions que no hi són recollides però que són usades habitualment pels professionals, com ara: *a la contra, al límit, amb la vista posada en (alguna cosa), en fred (SAdv), entrar en el joc, seguir la corda (a algú), estavellar-se contra les roques, fer història, fer passos enrere, ocupar la butaca (d'algú), passar consulta, patent de cors, posar peròs (a algú o a alguna cosa), posar en contacte, rentat de diners, sortir a la palestra, sortir (amb algú) o superar amb nota, entre d'altres.*

L'equip de redacció i, al capdavant, Espinal han hagut de prendre decisions per destriar el gra de la palla i no ha de semblar estrany, doncs, que en alguns casos no s'entengui gaire el resultat final. Per exemple, com és que s'inventaria *de més* i no *de*

menys —seguint l'opció d'alguns diccionaris—, quan *N'he comptat dos de més* es dona com a exemple i, d'entrada, sembla tan natural com *N'he comptat dos de menys*?

En alguns casos, a més, potser s'hauria pogut ampliar el significat de la frase feta, com en *donar cos (a alguna cosa)*, que està entrada dins d'ESPESSEIR, sense font —cosa que ens fa pensar que és de l'equip de redacció—, amb els exemples: *Què deuen fer per donar cos a aquest vi?* i *Dóna cos a les farinetes perquè tan líquides no se les menjarà*, i no es diu res del significat EXECUTAR, que és força habitual, com en *Els tècnics donaran cos a aquest projecte*. O en *anar-se'n al llit*, de què s'admet la definició de l'IEC i de l'EC “anar a dormir/anar a jeure al llit, especialment per dormir”, i que potser hauria merescut una definició clara i separada dins del concepte COPULAR, en què sí que s'admeten, per contra, *consumar el matrimoni* o *fer l'amor*. En canvi, d'altres expressions, se'n podria discutir l'abast, per exemple *pensat amb el cul* dins d'ABSURD, que admet la variant *fet amb el cul*, potser hauria estat millor entrar-la com una locució *amb el cul*, ja que pot aparèixer combinada amb un seguit de verbs diferents: *pensat, fet, tocat* (referint-se a la música), *dibuixat, escrit, programat...*

La feina que ha fet possible el DSFF és tan ingent que totes aquestes observacions no redueixen gens ni mica el valor global de l'obra. Ben al contrari, volen posar de manifest que Espinal ha dut a terme un treball de sistematització, descripció i classificació que només una professional amb un bagatge filològic i lingüístic com el seu podia portar a cap. L'arreplega, sistematització i descripció de cada expressió deu haver estat molt laboriosa, ja que l'equip se les ha hagut d'haver amb un *continuum* molt complex i extens. Però, malgrat tot, la lingüista ha construït l'estructura i els fonaments d'un edifici en creixement constant i amb influències foranes molt importants.

De fet, a la vista de les dades recollides, es fa inevitable pensar en l'elaboració d'un diccionari castellà-català de frases fetes. Només cal repassar les publicacions periòdiques i escoltar els mitjans audiovisuals per adonar-se'n de fins a quin punt ens fa falta que aquesta aportació, tan important per a la nostra llengua, tingui continuïtat.

Margarida Bassols Puig
Universitat Autònoma de Barcelona